

УДК 330.1:316.3

Шульга О. А.

Одеська національна академія зв'язку імені О.С. Попова

ПРИРОДА ТА ПРИЧИНИ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ АГРАРНОГО СЕКТОРУ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЕКОНОМІКАХ

З'ясовано природу та причини суперечностей аграрного сектору в умовах трансформаційних перетворень. Доведено, що суперечності, будучи внутрішнім активним станом усього суцього, мають об'єктивний і всезагальний характер. Запропоновано залежно від значення у розвитку суперечностей об'єктивного і суб'єктивного чинників причини суперечностей аграрного сектору поділяти на об'єктивні та об'єктивно-суб'єктивні. Встановлено, що ключовою суперечністю аграрного сектору в інституціональній системі перехідної економіки є суперечність між функціонуючою інституціональною системою і системою інститутів та інституцій, яка формується. Дано трактування поняття «імперативи розвитку аграрного сектору» та виділено конкретні групи імперативів.

Ключові слова: аграрний сектор, суперечності, імперативи, трансформаційна економіка.

Постановка проблеми. Сьогодні існує об'єктивна необхідність у переосмисленні місця і ролі аграрних відносин у системі економічних відносин сучасного суспільства, поглибленні уявлень про логіку та закономірності їхнього розвитку в умовах якісної трансформації технологічних способів виробництва та формулюванні нових принципів, механізмів, інструментів економічної політики. Оскільки розвиток аграрних відносин, як і будь-якого іншого явища чи системного утворення, зумовлений імперативами та породженими ними суперечностями, то постає необхідність аналізу соціальних і економічних суперечностей аграрного сектору сучасної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження економічних і соціальних суперечностей зробили такі зарубіжні вчені, як М. Вебер, Г. Гегель, Р. Дарендорф, Е. Дюркгейм, І. Кант, К. Маркс, К. Поланьї, Ю. Хабермас та ін. Серед вітчизняних учених значний внесок у дослідження та розв'язання економічних і соціальних суперечностей зробили праці В. Базилевича, В. Геєця, А. Гриценка, Ю. Зайцева, М. Зверякова, Є. Кирилюка, О. Москаленко, В. Осецького, І. Радіонової, В. Савчука, В. Тарасевича, А. Чухна та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас вивченню та аналізу соціальних та економічних суперечностей аграрного сектору сучасної України на концептуальній

основі виявлення і врахування причин його кризового стану приділяється, на нашу думку, недостатньо уваги. Дослідження вчених у цій царині спрямовані переважно на з'ясування змісту і форм суперечностей аграрної політики. Зокрема, поза увагою вчених залишаються проблеми визначення причин соціальних та економічних суперечностей аграрного сектору, розроблення методології їх аналізу, пошуку ефективних інструментів щодо їх розв'язання тощо.

Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати природу та причини суперечностей аграрного сектору, а також імперативи його розвитку в умовах трансформаційних перетворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з того, що головним засобом виробництва у сільському господарстві є земля, а основними суб'єктами аграрних відносин виступають земельний власник, підприємець-орендар і найманий сільськогосподарський працівник, то рушійними силами розвитку аграрного сектору будь-якої економічної системи є суперечності між землевласником і підприємцем-орендарем, між підприємцем – орендарем землі й безпосереднім працівником на ній. Основною є перша суперечність, друга ж суперечність визначає економічний зміст конкретних форм господарювання.

Щодо суперечностей аграрного сектору трансформаційної економіки, то вони пов'язані, насам-

перед, з інституціональними перетвореннями у країнах із перехідною економікою. Адже виходячи із того, що трансформаційна економіка – це економіка, у якій відбуваються структурні зміни і зміна макроекономічних пропорцій та створюються нові форми розвитку, за змістом вона є перехідною. Інституціональна природа перехідної економіки характеризується домінуванням неформальних норм, правил та інститутів над формальними. Це пов'язано з тим, що формальні регулятори попередньої економічної системи зазнають руйнації, а нові регулятори майбутньої економічної системи знаходяться на стадії розроблення і прийняття. У результаті нова інституціональна система перебуває у перехідному стані. Нестандартні форми відносин, такі як бартер, заборгованість із виплати заробітної плати, незаконне збагачення, нецільове використання бюджетних коштів і т. д., набувають форм неформальних відносин, на яких вибудовується повсякденне життя людей і формується їх ставлення до праці, власності, багатства, влади тощо. Ці елементи свідомості зумовлюють економічну поведінку людей, визначають напрями їхньої діяльності, які або сприяють, або протидіють економічному розвитку країни.

Коли відсутня ціла низка інститутів ринку, їхні функції має перебрати на себе і виконувати держава. Однак аналіз трансформаційних перетворень у більшості постсоціалістичних країн свідчить про відсутність свідомої і цілеспрямованої політики держави зі створення інститутів ринку та належного контролю над дотриманням інституціональних норм і правил у суспільстві. Це стало причиною несвоечасності прийняття відповідних нормативно-правових актів щодо розвитку інститутів приватної власності, ринку та ринкової інфраструктури, гарантії і захисту прав власників. Разом із цим це призвело до гальмування системних і секторальних змін в економіці та поширення традиційних стереотипів ділової поведінки (невиконання укладених угод, невиконання банківських платежів та ін.).

Така політика породила низку суперечностей, зокрема між прагненням до збереження адміністративно-командної системи управління та об'єктивною потребою у формуванні ринкової моделі державного регулювання; між державою – ініціатором ринкових реформ і державою, яка стримує цей процес; між посиленням влади у руках суб'єктів із рентоорієнтованою поведінкою щодо розподілу ресурсів і необхідністю формування товарних ринків; між інституціональними системами розвинутих країн, країн, що розвиваються, та країн із перехідною економікою; між приватним землеволодінням і землекористуванням; суперечність між централізацією і господарською самостійністю; суперечність між формами власності і формами господарювання; суперечність у формуванні цінового механізму; суперечність у функціонуванні фінансово-кредитного механізму; суперечність у розвитку соціальної сфери в АПК; суперечність між оплатою праці і зростанням її продуктивності тощо. Крім того, відбулося загострення суперечностей попередньої адміністративно-командної економіки: між продуктивними силами і економічними відносинами; між виробництвом та управлінням; між розвитком промисловості й сільського господарства; між екстенсивною та інтенсивною системами господарювання тощо. Однак ключовою суперечністю в інституціональній системі перехідної економіки є супер-

ечність між функціонуючою інституціональною системою та системою інститутів і інституцій, яка формується.

Виходячи із сутності та змісту трансформаційної економіки, можна зробити висновок, що протягом усієї історії людства постійно відбуваються переходи від одного стану економічної системи до іншого, тобто коли одна система перебуває у стадії формування, інша знаходиться у стадії розпаду. Такі переходи відбуваються на основі трансформаційних процесів, які змінюють внутрішній стан системи. Виникнення економічної системи означає розв'язання існуючих суперечностей та появу нових суперечностей.

У разі збігання фаз виникнення і розв'язання суперечностей у розвитку систем перехід від однієї до іншої системи являє собою разовий акт, який виключає стадійність її розвитку. Система, яка виникає на першій стадії свого розвитку, має значний потенціал прискореного розвитку. Проте реалізація цього потенціалу залежить від декількох моментів. По-перше, від швидкості розв'язання суперечностей попередньої економічної системи: чим швидше вони будуть розв'язані, тим швидше відбуватиметься розвиток нової економічної системи та якісні зміни в ній. По-друге, ті суперечності, які виникають разом із новою економічною системою, є джерелом її розвитку. Кожна з її протилежних сторін виступає як негативна по відношенню до минулого та як позитивна – по відношенню до нового, а по відношенню одна до іншої – або взаємно сприяють розвитку, або перебувають в антагонізмі. По-третє, на інтенсивність розвитку економічної системи впливають зовнішні чинники (інші системи), вплив яких може бути як позитивним, так і негативним. Окрім того, інтенсивність розвитку економічної системи на висхідній стадії її розвитку виражається у нагромадженні кількісних змін, які призводять до якісних змін. Проте властивість системи до стійкості (до збереження) призводить до того, що з часом якісні зміни стримують кількісні зміни, у результаті чого розвиток економічної системи переходить у низхідну стадію.

На низхідній стадії виділяються зовнішні по відношенню один до одного елементи-протилежності, які мають спільну основу. Загострення суперечностей між існуючою якістю і кількісними змінами призводить до уповільнення процесу розвитку економічної системи та зумовлює її нестійкість. Визрівши у цих умовах, негативні суперечності забезпечують, зрештою, розв'язання суперечностей, проте їх розв'язання тепер відбувається поза даною системою і не на її основі. У результаті відбувається перехід до нової системи. Неможливо розв'язати суперечності системи у цілому, не змінивши основу їх виникнення і функціонування.

Таким чином, протягом усього періоду існування економічної системи у процесі руху її суперечностей відбуваються зміни в усіх її підсистемах, компонентах і елементах. Кожен із цих складників системи є внутрішньо суперечливим, що призводить до кількісних та якісних змін в елементах систем і їхніх структур. Ці зміни призводять до появи нового в елементах та нових елементів (наприклад, колгоспи і радгоспи були реорганізовані у колективні сільськогосподарські підприємства, на базі яких пізніше виникли господарські товариства, приватні підприємства тощо), які здійснюють вплив на їхні зв'язки і стосунки, тобто виникають нові зв'язки між елементами.

тами (з'явилися посередницькі структури, тепер на договірній основі відбувається постачання матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарським підприємствам і т. д.). Зміни у зв'язках між елементами впливають на самі елементи. Проте залежно від того, які це зміни та який їхній характер, вплив може бути як негативний, так і позитивний. Отже, розвиток суперечностей системи є джерелом розвитку самої системи й усіх її структурних елементів. Одним із таких структурних елементів економічної системи та метасистеми є аграрний сектор.

Щоб з'ясувати природу соціальних і економічних суперечностей аграрного сектору, розглянемо класифікації суперечностей, які наводяться у науковій літературі. Це дасть змогу розглянути суперечності з різних боків і тим самим більш глибоко проникнути в їхню сутність для правильного вибору форм, методів і способів їх розв'язання з боку суспільства.

У науковій літературі виділяють декілька класифікацій. Зокрема, залежно від природи і сутнісної ролі суперечностей – сутнісні і несутнісні, обов'язкові і необов'язкові, вихідні і невихідні; за своїм значенням – основні і неосновні, головні і неголовні, корінні і некорінні; залежно від системного або несистемного характеру, об'єктивної або суб'єктивної обумовленості історичному розвитку суспільства – суперечності зростання або гальма, прогресу або регресу; по відношенню до даного явища – внутрішні і зовнішні; від походження – на об'єктивні і суб'єктивні, необхідні і випадкові тощо [6, с. 71; 7, с. 32–33].

У перехідний період вищезазначені класифікації економічних суперечностей були доповнені. Так, зокрема, М. Чередник запропонував за критерієм руху виділяти суперечності виживання, зростання і розвитку. Крім того, він виділяв три основні блоки економічних суперечностей перехідного періоду: 1) економічні суперечності, зумовлені дією попередньої системи господарювання; 2) економічні суперечності, що виникли у період реформи; 3) гіпотетичні (прогнози) економічні суперечності, виникнення яких імовірно у процесі подальших перетворень [11, с. 11–12; 11, с. 14].

Близькою за змістом є класифікація економічних суперечностей у транзитивних економіках, наведена О. Богуславським. На його думку, як один із напрямів можна виділити класифікацію за критерієм суперечностей у різних економічних системах: загальноекономічні, теоретико-філософські суперечності, що притаманні економіці у цілому; економічні суперечності, пов'язані з відмовою від старої економічної системи; економічні суперечності, що виникають із розбудовою нової системи господарювання; економічні суперечності, пов'язані з безпосереднім практичним функціонуванням економіки у трансформаційний період; економічні суперечності, притаманні власне транзитивним економікам; економічні суперечності, що виникають під час поєднання та взаємодії всіх суперечностей у межах трансформаційної економіки, тощо [4, с. 73].

Відповідно до наведеної класифікації, ті суперечності, які є неминучими, обов'язковими та виступають як джерело саморозвитку всього суцього, визначаються як сутнісні. Усі інші, які не є неминучими, обов'язковими та об'єктивно не закладені у явищах і процесах як внутрішні джерела і рушійні сили їх саморозвитку, є несутнісними. Водночас сутнісні і несутнісні, обов'язкові

та необов'язкові суперечності виступають як вихідні й невихідні. Така класифікація пов'язана з тим, що суперечність є не лише джерелом, а й головною рушійною силою саморозвитку суспільства. Разом із тим, не всі прояви суперечностей, на думку вчених, є джерелом і рушійною силою саморозвитку суспільства. До таких економічних суперечностей і форм їх прояву вони відносять, наприклад, ті, які викликані порушеннями оптимальних пропорцій у національній економіці, недоліками у системі матеріального стимулювання працівників, такими явищами, як спекуляція, розкрадання державного майна тощо.

За своїм значенням суперечності поділяють на основні й неосновні, головні та неголовні. Основна суперечність завжди одна і відіграє вирішальну роль серед усіх інших суперечностей, оскільки найбільш глибоко розкриває сутність економічної системи, визначає його особливості на всіх фазах і етапах розвитку, пояснює зміст і напрям його розвитку та має домінуючі функції по відношенню до інших суперечностей. Головна економічна суперечність відноситься до окремих фаз або етапів розвитку суспільства, на яких її розвиток має вирішальне значення.

Внутрішні суперечності – це ті, що мають місце всередині систем (або окремих країн), а зовнішні – це суперечності між системами (між окремою країною і рештою країн світу). За походженням суперечності у науковій літературі поділяються на об'єктивні й суб'єктивні, необхідні та випадкові. До суб'єктивних, випадкових суперечностей відносять суперечності, які породжені суб'єктом діяльності і переважно мають випадковий характер. Це суперечності, які можуть і не виникати, адже вони є результатом помилок суб'єкта управління, який під час управління, наприклад, не врахував вимог економічних законів. Тому, на думку вчених, такі суперечності є не потрібними для розвитку економіки і не мають об'єктивного характеру для суспільства. Щодо об'єктивних суперечностей, то вони породжені дією економічних законів і є необхідними для подальшого розвитку економіки країни.

Суперечності виживання характеризують такий спосіб сполучення протилежностей, за якого взаємодія сторін не призводить до їх якісної зміни і має тенденцію до розвинути відносин. Такі суперечності виникають тоді, коли реалізація потреб обмежується сукупними ресурсними можливостями. Суперечності зростання характеризують такий спосіб сполучення протилежностей, що змінює у кількісному і якісному плані боки взаємодії. Суперечності розвитку являють собою таке поєднання протилежностей, за якого сторони змінюють свою якісну визначеність і напрям дії в результаті протистояння з іншою стороною і зовнішнім середовищем та в кінцевому підсумку трансформують самі відносини [11, с. 12].

Щодо економічних суперечностей, зумовлених дією попередньої системи господарювання, то до них можна віднести: суперечності між ринковим характером макроекономічних централізованих регуляторів і неринковою поведінкою господарюючих суб'єктів; між ринком як системою організації товарообміну і ринковою економікою як розвинутим товарним виробництвом; між стихійно-адміністративним обміном і розподілом як сферою, що формує соціальну диференціацію суспільства; між інтересами споживача та інтересами суб'єктів, що контролюють і спрямовують

перерозподільчі процеси та ін. До економічних суперечностей, що виникли у період реформ, відносять такі: між основними цілями перетворень і неінвестиційним характером роздержавлення і приватизації; між цілями підвищити ефективність економіки та забезпечити соціальну справедливість реформ; між прагненнями утримання стабілізації та продовженням структурних та інституційних реформ; між дотриманням бюджетних обмежень і державною підтримкою; між ринковим і соціальним складниками розвитку; між потребами розвитку власної економіки та євроінтеграції тощо [3, с. 42–43; 4, с. 72–73; 11, с. 14–18].

Виходячи зі змісту вищенаведених класифікацій економічних суперечностей, на нашу думку, неправомірним є виділення вченими несутнісних, необов'язкових, невихідних і суб'єктивних суперечностей. По-перше, оскільки суперечності закладені у всіх явищах і процесах, вони не можуть бути несутнісними. По-друге, всі суперечності у результаті й у процесі боротьби їх протилежностей є джерелом і рушійною силою розвитку, тому всі вони є вихідними. Ті приклади суперечностей, які наводяться як невихідні, є результатом отождолення негативного боку суперечності, її наростання (що сприймається як гальмо розвитку) із суперечністю у цілому. Якщо припустити, що суспільний розвиток викликаний зовнішніми чинниками, тоді виходить, що якщо усунути дію зовнішнього чинника, має зупинитися розвиток. А це нонсенс із погляду діалектики, оскільки розвиток матерії є безперервним і нескінченним.

По-третє, попри те, що без свідомої діяльності суб'єкта не можна виявити і розв'язати суперечність, не потрібно забувати про те, що спочатку ця суперечність була об'єктивно закладена у явищі чи процесі незалежно від волі або бажання людей. Об'єктивність діючих у суспільстві економічних законів і закономірностей тим і зумовлюється, що їх внутрішнім джерелом і рушійною силою є закладені у них суперечності, що носять об'єктивний характер. Через їх розв'язання і проявляється суспільні закони, відбувається суспільний розвиток, тому вони не можуть бути необов'язковими або суб'єктивними. Помилки у діях суб'єктів, як ми зазначали вище, не породжують нових суперечностей, а лише посилюють негативний бік суперечності, гальмують її розв'язання. Це зумовлено тим, що кожна суперечність має свій об'єктивний хід розвитку і закономірне розв'язання через відтворення нової якості з притаманними їй суперечностями розвитку. Суб'єктивний чинник (зокрема, рівень свідомості соціальних груп, компетентності керівних кадрів) може лише сприяти або гальмувати розв'язання суперечності або вести до часткового її розв'язання.

Із вищесказаного випливає, що суперечності, будучи внутрішнім активним станом усього суцього, мають об'єктивний і всезагальний характер, тобто причини виникнення, зміни і розвитку суперечності закладені у ній самій. Відповідно до вищесказаного, залежно від значення у розвитку суперечностей об'єктивного і суб'єктивного чинників, причини суперечностей аграрного сектору можна поділити на дві групи:

- 1) об'єктивні (породжені боротьбою протилежностей), які призводять до розв'язання суперечностей попередньої системи та появи нових суперечностей, що властиві майбутній системі;
- 2) об'єктивно-суб'єктивні, які через домінування суб'єктивного чинника на стадії розв'язання

суперечностей призводять до збереження частини суперечностей попередньої системи, наростання їх негативного боку та появи проблем і труднощів у їх розв'язанні.

Оскільки суперечності є рушійною силою розвитку, а розвиток породжує нові суперечності, важливо з'ясувати, що впливає на розвиток аграрного сектору економіки, на логіку діяльності суб'єктів аграрних відносин. Одним зі складників опису дій суб'єктів аграрних відносин є імперативи.

Потрібно зауважити, що в економічних словниках та енциклопедіях наводяться близькі за змістом і досить розпливчасті визначення цього поняття. Наприклад, В. Арутюнов трактує це поняття так: «Імператив – це висловлювання, в якому описується схема поведінки людини; за допомогою імперативу суб'єкт, що його проголошує, намагається нав'язати певну дію іншому суб'єкту. Важливим компонентом імперативу є звернення до норми і на можливі наслідки виконання (нагорода) чи невиконання (покарання) певної дії» [2, с. 116]. В Енциклопедичному словнику дається таке визначення цього поняття: «Імператив – це вимога, наказ, закон. Категоричний імператив – безумовний принцип поведінки» [5, с. 443]. А у Філософському словнику соціальних термінів зазначено, що «імператив указує на загальний закон, вищу вимогу, важливіший принцип, який визначає, що треба робити й як виконувати обов'язкове» [10, с. 328].

Тобто імператив – це пряме волевиявлення щодо виконання певної дії. Окремі ж значення імперативу, такі як наказ, дозвіл, порада, інструкція, відображають різні ситуації вживання імперативних висловлювань і є окремою інтерпретацією єдиного значення. Таким чином, імператив призначений для реалізації апеляційної функції, заклик до здійснення певної дії. Виходячи з вищесказаного, на нашу думку, імперативи розвитку аграрного сектору можна визначити як історично зумовлені напрямки розвитку, які визначають не лише його подальшу траєкторію, а й суперечності цього розвитку.

Можна виділити такі групи імперативів:

- 1) соціальні (соціальний статус людей – вільні чи залежні, умови праці, умови життя людей тощо). Наприклад, феодалний спосіб виробництва, який базувався на залежності селян від поміщика та зумовлював низьку продуктивність праці кріпаків і розвиток сільськогосподарського виробництва на екстенсивній основі;

- 2) економічні (дія економічних законів, наявність земельних, водних ресурсів, кількість трудових ресурсів (у т. ч. густота населення), рівень освіти і кваліфікації працівників, розвиток суміжних із сільським господарством галузей, рівень економічного розвитку країни, форма власності, характер землекористування тощо). Наприклад, в економічно розвинутих країнах переважає тваринництво, що ведеться на передовій технічній базі, а в країнах, що розвиваються, домінують рослинництво й екстенсивне тваринництво, яке використовує можливості пасовищ і мало пов'язане з іншими галузями АПК;

- 3) технологічні (наявні технології, рівень технічної оснащеності, рівень упровадження досягнень аграрної науки у виробництво тощо). Наприклад, використання багатофункціональної сільгосптехніки та виробництво сільгосппродукції з ГМО у розвинутих країнах і використання морально й фізично зношеної техніки та вироб-

ництво фактично екологічно чистої продукції в Україні, але у значно меншій кількості;

4) міжнародні (участь у міжнародному поділі праці, міжнародній торгівлі тощо, що веде до спеціалізації країн на вирощуванні одного або декількох видів сільськогосподарської продукції). Наприклад, Голландія – м'ясо-молочні продукти, Бразилія – кава, Китай – рис, Україна – зерно і т. д.;

5) історичні (історична доля – самостійна держава, колонія чи острівна країна; географічне розташування тощо). Наприклад, Японія, Росія торгують рибою та рибопродуктами, а держави Азії займаються землеробством;

6) політичні (аграрна політика уряду стосовно бачення місця і ролі аграрного сектору в національній економіці). Наприклад, колективізація в СРСР або політика підтримки цін і доходів фермерів у ЄС;

7) національні (дух нації, її патріотизм, менталітет тощо). Наприклад, поширення кібуців в Ізраїлі та сімейних (фермерських) господарств у Західній Європі;

8) культурні (побут, традиції ведення землеробства, рівень розораності тощо). Наприклад, в історичному минулому в Росії переважало общинне землеволодіння, а в Україні – подвірне; найвищий рівень розораності в Азії, Північній Америці, Україні;

9) релігійні (поширення тієї чи іншої релігії). Іслам забороняє вживати свинину, а індуїзм – убивати корів;

10) екологічні (якість і безпека продуктів харчування, стан навколишнього середовища).

Висновки. Таким чином, попри те, що без свідомої діяльності суб'єкта не можна виявити і розв'язати суперечність, не потрібно забувати про те, що всі соціальні та економічні суперечності об'єктивно закладені в явищах і процесах. Тобто вони носять об'єктивний характер, мають об'єктивну природу. Помилки ж у діях суб'єктів не породжують нових суперечностей, а лише посилюють негативний бік суперечності, гальмують її розв'язання. Усі причини суперечностей в аграрному секторі залежно від значення у процесі їх розвитку об'єктивного і суб'єктивного чинників можна поділити на дві групи: об'єктивні (породжені боротьбою протилежностей) та об'єктивно-суб'єктивні, які призводять до збереження частини суперечностей попередньої системи, наростання їх негативного боку та появи проблем і труднощів у їх розв'язанні.

Імперативи розвитку аграрного сектору – це історично зумовлені напрями його розвитку, які визначають не лише його подальшу траєкторію, а й суперечності цього розвитку. Можна виділити такі види імперативів розвитку аграрного сектору: соціальні, економічні, технологічні, релігійні, культурні, політичні, національні, історичні, міжнародні, екологічні. Напрями подальших досліджень будуть стосуватися розроблення методології аналізу суперечностей аграрного сектору та пошуку ефективних інструментів щодо їх розв'язання.

Список літератури:

1. Аройо Ж. Экономические противоречия при социализме. Сущность, проявления, разрешение. Москва : Политиздат, 1984. 223 с.
2. Арутюнов В.Х., Мішин В.М., Свінцицький В.М. Методологія соціально-економічного пізнання : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 353 с.
3. Богуславський О.В. Економічні суперечності етапів реформування перехідних економік. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2006. № 2. С. 38–45.
4. Богуславський О.В. Економічні суперечності транзитивних економік: проблеми класифікації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2003. Вип. 64/65. С. 72–73.
5. Большой энциклопедический словарь ; 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Большая энциклопедия ; Санкт-Петербург : Норинт, 1997. 1456 с.
6. Веклич О.А. Эколого-экономические противоречия. Киев : Наукова думка, 1991. 141 с.
7. Куликов В.В. Экономические противоречия социализма: характер и формы разрешения. Москва : Экономика, 1986. 144 с.
8. Осецький В.Л. Соціально-економічні суперечності розвитку аграрного ринку та інституційні імперативи його стійкості. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 16–27.
9. Семенов В.С. Диалектика развития социализма. Москва : Мысль, 1987. 429 с.
10. Філософський словник соціальних термінів / за заг. ред. В.П. Андрущенко ; вид. 3-є, доп. Харків : Р. И. Ф., 2005. 672 с.
11. Чередник М.М. Економічні суперечності та шляхи їх розв'язання в період переходу до ринку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 ; КУ ім. Тараса Шевченка. Київ, 1993. 24 с.

Шульга О. А.

Одесская национальная академия связи имени О.С. Попова

ПРИРОДА И ПРИЧИНЫ ПРОТИВОРЕЧИЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА В ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ЭКОНОМИКАХ

Резюме

Выявлены природа и причины противоречий аграрного сектора в условиях трансформационных преобразований. Доказано, что противоречия, будучи внутренним активным состоянием всего сущего, имеют объективный и всеобщий характер. Предложено в зависимости от значения в развитии противоречий объективного и субъективного факторов причины противоречий аграрного сектора разделять на объективные и объективно-субъективные. Установлено, что ключевым противоречием аграрного сектора в институциональной системе переходной экономики является противоречие между функционирующей институциональной системой и системой институтов и институций формирующегося рынка. Дано определение понятия «императивы развития аграрного сектора» и выделены конкретные группы императивов.

Ключевые слова: аграрный сектор, противоречия, императивы, трансформационная экономика.

Shulga O. A.

Одесская национальная академия связи имени О.С. Попова

NATURE AND CAUSES OF CONTRADICTIONS IN THE AGRARIAN SECTOR IN TRANSFORMATIONAL ECONOMIES

Summary

The nature and reasons of the contradictions of the agrarian sector in the conditions of transformational transformations are found out. It is proved that contradictions, being the internal active state of all things, are objective and universal in nature. Proposed, depending on the importance of the development of contradictions of objective and subjective factors, the causes of contradictions in the agricultural sector are divided into objective and objective-subjective. It has been established that the key contradiction between the agrarian sector in the institutional system of the transition economy is the contradiction between the functioning institutional system and the system of institutes and institutions that are being formed. The interpretation of the concept "imperatives of the agrarian sector development" is given and specific groups of imperatives are singled out.

Keywords: agrarian sector, contradictions, imperatives, transformation economy.